

Плиска Ю.

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті розглядаються і аналізуються компетенції вчителя в контексті об'єднаної Європи – від аналізу загальних понять і їх необхідності – до конкретних вимог щодо підготовки вчителів до майбутньої професії.

Ключові слова: педагогічна сфера, вчитель, компетенція, виховання.

В статье рассматриваются и анализируются компетенции учителя в контексте объединенной Европы – от анализа общих понятий и их необходимости – с конкретными требованиями по подготовке учителей к будущей профессии.

Ключевые слова: педагогическая сфера, учитель, компетенция, воспитание.

In article examined and analyzed the competence of teachers in the context of a united Europe – Analysis of general concepts and their need – to the specific requirements for teacher training for further employment.

Key words: educational field, teacher competence, education.

Тенденції навчання і виховання у двадцять першому столітті висувають щораз нові вимоги до процесу освіти і його учасників. Базування підготовки вчителів тільки на таких основних категоріях, як знання, вміння і навички, вже не задовольняє потреб сучасної школи. Професійна педагогічна сфера сьогодні змушена працювати з іншими категоріями – компетенціями. У цьому розумінні професія дає відповідь на те, якою компетентністю повинна володіти людина, або яка ж сфера її компетенції. Очевидним є те, що досягнення мети сучасної освіти невід'ємно пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, без яких неможливе вирішення наявних проблем навчання та виховання. У зв'язку з останнім, пильнішої уваги потребує процес розвитку особистості педагога, реалізація випереджувальних технологій його професійної підготовки. Неухильне зближення з Європою заставляє українських науковців, зв'язаних з педагогікою і психологією, все частіше узгоджувати

свої погляди з поглядами західних колег, вивчати їх, аналізувати, щоб потім на паритетних засадах взяти участь у дискусіях щодо майбутнього педагогічної науки, освіти і виховання, а також підготовки майбутніх вчителів.

Слід сказати, що наукових досліджень – як теоретичних, так і практичних, які б стосувались різноманітних компетенцій учителів, є достатньо багато. Однак завжди на певному етапі виникає потреба узгодження локальних ідей і теорій, а зрештою, і результатів досліджень, з подібними пошуками в більш загальному, розширеному колі, їх порівняння і визначення можливості застосування.

Звернення до аналізу поняття компетенції в науковій літературі дає нам перш за все підтвердження неоднотайності в його тлумаченні, але водночас показує два загальні напрямки. Перший – це суто енциклопедичний, який опирається на правничих атрибутах чи на конкретних функціях певної посади. І справді – латинське слово *competentia* означає коло повноважень якого-небудь органу або посадової особи; коло питань, в яких ця особа володіє пізнаннями і досвідом [1], або ж сукупність предметів відання, завдань, повноважень, прав і обов'язків державного органу або посадової особи, що визначаються законодавством [2]. Другий напрямок рефлексії над компетенцією підкреслює швидше значення «потенціалу» і «можливостей». Для нас істотним в цьому випадку є так зване «кореспондування» між знаннями, вміннями, досвідом і діяльністю людини.

«Енциклопедія освіти XXI століття» підкреслює згадану вище концептуальну дихотомію. Під гаслом «компетенція» читаємо: «Компетенція – одне з найбільш важливих педагогічних понять, яким важко визначити однозначно понятійне поле (...)» [3]. Вказується на два підходи до розуміння компетенції. Перший з них такий, у якому компетенції можна розуміти як адаптаційний потенціал особи, що дозволяє їй адаптувати свою діяльність до умов, визначених середовищем. Другий підхід включає в себе уявлення про компетенцію, в якій вона виступає як трансгресійний потенціал особи, діяльність якої може піддаватись творчій модифікації, що настає в результаті інтерпретації контексту діяльності.

Новий напрямок мислення про компетенції відображається в діяльності великобританського Комітету в справах професійних кваліфікацій: «Компетенція – це широкий термін, який виражає здатність до трансферу навичок і знань до нових ситуацій у професійній ситуації. Він також охоплює організацію та планування роботи, готовність до інновацій і здатність справлятися з незвичними завданнями. Цей

термін також включає в себе риси особистості, необхідні для ефективної співпраці з колегами, керівниками та клієнтами (*в нашій ситуації під клієнтами можемо розуміти учнів – прим. авт.*)» [4].

Інший підхід до компетенцій як суто професійних дає нам іншу точку бачення: «професійна компетенція розуміється нами як інтегральна характеристика особистості, ключове поняття для характеристики діяльності, що дозволяє фахівцю найпродуктивніше реалізовувати себе в конкретних видах трудової діяльності, забезпечуючи стійкий ефективний характер праці» [5].

У нещодавно опублікованій Європейською комісією праці «Ключові компетенції» [6] цитується кілька визначень компетенції. Одна з них – представлена ще в 1996 році Дж. Кулаганом: «Компетенції – це загальні здібності (можливості), що опираються на знаннях, досвіді, цінностях і схильностях, набутих в результаті освітньої діяльності». Спробу узгодження різних точок зору було зроблено в «Словнику нових термінів у шкільній практиці», в якому міститься таке визначення компетенції: «Компетенція – це обсяг знань, вмій та відповідальності; обсяг повноважень і прав до дій. Компетенція є потенційною здібністю, що матеріалізується в моменті виконання певного завдання або схильністю до його виконання» [7].

Усе вищенаведене ще раз підтверджує поширену думку про те, що не існує єдиного загальноприйнятого визначення компетенції, навпаки спектр цього поняття досить широкий, хоча має багато спільних дотичних площин. Постає питання – а як в цій ситуації діє Євросоюз? Напевно, для спільної стратегії діяльності у сфері освіти і науки варто було б звести до спільного знаменника хоча б ключові поняття, до яких ми зараховуємо компетенції вчителя.

Варто зазначити, що Європейська комісія на день сьогоднішній так і не визначилась з прийняттям однієї конкретної дефініції компетенції вчителя. Причиною цього, окрім розбіжностей у розумінні цього поняття серед науковців, може бути також звичайна відсутність такого терміна в документах, що стосуються освіти і програм навчання, майже в половині країн Євросоюзу. Однак розвиток системи освіти і ринку зайнятості в європейському просторі вимагає спільного підходу до багатьох аспектів у цих галузях, а перш за все, до визначення вчительських компетенцій. Відкритість кордонів дає можливість вільного пересування між країнами Союзу як для людей, так і для капіталу, товарів і т. ін., але, одночасно, створює свого роду перешкоди в плані визнання, наприклад, дипломів, чи навіть свідоцтв про середню освіту. З цього і виникла гостра потреба дискусії не тільки

про спільні вимоги до кваліфікації працівників, але і до компетенцій випускників шкіл та вищих навчальних закладів. Очевидним стало і те, що найважливішою ланкою цього ланцюга стають кваліфікації і компетенції вчителя.

Ще в 2005 році в Брюсселі відбулась конференція робочої групи Європейської Комісії, присвячена аналізу впровадження документа «Освіта в Європі: різні системи освіти та професійної підготовки – спільні цілі до 2010 року». Ця група займалась в першу чергу питаннями опису компетенцій, кваліфікацій і профілю вчителів у Євросоюзі. Її завдання було тісно пов'язане з реалізацією вищенаведеного документа, а саме з питаннями щодо поліпшення освіти і професійної підготовки вчителів та інструкторів. На конференції був обговорений проект рекомендацій для Європейської Комісії – Загальні європейські принципи компетенцій і кваліфікацій учителів. Ці принципи були присвячені професії вчителя у ЄС і відповідали загальній концепції Лісабонської стратегії (2000) [8].

Серед питань, що були розглянуті на конференції, найбільшу увагу привертають питання щодо виділення серед загалу інших, а також конкретного визначення компетенцій ключових – таких компетенцій, які могли б відповідати всім країнам і були б найважливішими для всіх. Тому Європейська Комісія запропонувала такі засади їх визначення: «Першим критерієм вибору ключових компетенцій повинні бути їх потенційні користі для цілого суспільства незалежно від статі, суспільної позиції в суспільстві, раси, культури, суспільного походження чи мови. По-друге, вони повинні відповідати прийнятими суспільним цінностям і правам етики, економіки та культури» [9]. На важливість і актуальність прийняття ключових компетенцій для вчителя звернули увагу міністри освіти Євросоюзу. Вони зазначили, що високої якості навчання є необхідною умовою для якісної освіти і професійної підготовки, а шкільна освіта є важливим засобом [...] передачі цінностей, вмінь, знань і взаємовідносин, необхідних для демократії, громадянськості, міжкультурного діалогу та особистого розвитку, а також відіграє істотну роль в отриманні ключових компетенцій, необхідних для успішної інтеграції в економічну сферу життя [10].

Незважаючи на старання Європейської Комісії якнайменше втручатись у справи освіти країн-членів ЄС, спроби вироблення спільних цілей щодо підвищення якості освіти та системи професійної підготовки вчителів неодноразово відзначалось у її (Комісії) документах. Як приклади, наведемо кілька – Рада і парламент прийняли такі рекомендації: «Підвищення якості оцінки в шкільній освіті» (2001/166/

ЕС; OJ L 60 з 1.3.2001), «Підвищення ефективності та справедливості освіти і навчання» («OJ 2006 / С 298/03 від 8.12.2006), «Поліпшення якості педагогічної освіти» (2007 / С 300/07 від 15.11.07) та «Підготовка молодих людей до ХХІ століття» (2008 / С 319/08 від 21.11.08) [10]. У контексті ж нашої статті варто звернути увагу на документ під назвою «Промоція ключових компетенцій для безперервної освіти» (2006/962/ЕС; OJ L 394/10 від 30.12.2006) [11]. Зазначимо, що власне промоція ключових компетенцій стала одним з трьох основних напрямків освітньої діяльності, визначених Єврокомісією в 2008 році [12]. У документі підкреслюється – якість вчителя є найбільш важливим внутрішкільним чинником, що впливає на успішність учнів, однак для цього потрібні відповідні навички, щоб забезпечити кожному вихованцеві адекватні можливості для придбання необхідних компетенцій, а одночасно і відповідні умови, які б передбачали систему стимулів для вчителів, спрямовану на перегляд їх власних потреб у навчанні, здобуванні нових знань і компетенцій [12].

Отже, зважаючи на потрібність прийняття хоча б ключових компетенцій вчителя, Єврокомісія звернулась до діяльності в цій сфері ЮНЕСКО і Ради Європи. Так, наприклад, у документі ЮНЕСКО під назвою «Освіта для всіх» окреслено чотири галузі розвитку ключових компетенцій за допомогою визначення головних цілей освіти – вчитися аби бути, аби знати, аби діяти, аби жити разом [13]. Виходячи з цього та інших документів і резолюцій, в Єврокомісії з'явився так званий пакет компетенцій, які вимагаються від європейського вчителя [14]. До нього входять компетенції, зв'язані з процесом навчання, і компетенції, зв'язані з формуванням учнівських позицій.

До першої групи належать:

– вміння працювати в мультикультурному та соціально неоднорідному класі;

– вміння створювати сприятливі умови для навчання, тобто вчитель повинен бути організатором навчального процесу, креатором дослідників із своїх учнів, автором навчальних програм, має постійно вдосконалюватись, раціоналізує свою працю, працює чи бере участь у різних об'єднаннях та організаціях, є аніматором соціально-культурного життя в регіоні;

– вміння включати інформаційні технології в повсякденне функціонування учнів;

– вміння роботи в різних командах (групах);

– вміння співпраці при розробці навчальних програм, організації процесу навчання та його оцінювання;

- вміння працювати з людьми з місцевої громади та батьками;
- вміння бачити і вирішувати проблеми;
- вміння постійного розширення своїх знань і удосконалювання своїх навичок.

До другої групи належать такі компетенції:

- вміння формування в учнів суспільну і громадянську позиції;
- вміння промування в учнів такого розвитку компетенцій, що дозволять їм, як повноправним громадянам цієї держави, успішно функціонувати у суспільстві знань, які включають мотивацію до науки, і не тільки формально обов'язкової в шкільному віці, навчання вчитись, критичну обробку інформації, обслугову комп'ютера і використання будь-яких цифрових пристроїв, творчість та інновації, розв'язування проблем, підприємництво, співпрацю з іншими, легкість у спілкуванні з іншими, вміння орієнтації у візуальній культурі;
- вміння комплексного використання понадпредметних компетенцій, що вказані вище, в процесі викладання/навчання певного предмету.

Загальні європейські принципи, що стосуються професії вчителя – це:

1. Професія, що вимагає вищої освіти.

Освітні системи вищого рівня вимагають, щоб всі вчителі були випускниками вищих навчальних закладів. Кожний вчитель повинен мати можливість продовжити навчання до найвищого рівня, щоб розвивати свої педагогічні компетенції. Освіта вчителів є багатогалузева і мультидисциплінарна, що гарантує володіння вчителями:

- знаннями зі свого предмету;
- знаннями педагогічними;
- вміннями і компетенціями, що потрібні для скерування і підтримки учнів;
- розумінням суспільних і культурних вимірів освіти

2. Професія, що передбачає навчання протягом цілого життя

Підвищення професійної кваліфікації вчителів повинно тривати протягом усього трудового життя і повинно бути підтримане за допомогою систем удосконалення на національному, регіональному та / або місцевому рівні. Вчителі повинні бути в змозі підтримувати процес, за допомогою якого молоді люди і дорослі учні стали б більш самостійними в навчанні протягом усього життя. Вони повинні мати можливість рости і адаптуватися протягом усього їхнього трудового життя, активно брати участь у розвитку професії .

3. Мобільна професія.

Мобільність повинна бути центральним елементом програми педагогічної освіти. Вчителів потрібно заохочувати, щоб виїжджали до інших європейських країн для їх професійного розвитку. Країна, яка приймає, повинна визнавати статус цих вчителів, а країна походження визнавати і цінувати його участь у цьому процесі. Повинна бути також мобільність між різними рівнями освіти і в напрямку різних професій в галузі освіти.

4. Професія, що опирається на партнерство.

Інституції, що готують учителів, повинні співпрацювати зі школами, промисловістю й іншими установами, які дають можливість проведення практик. Потрібно заохочувати вчителів до участі в наукових дослідженнях, щоб не відставати від суспільства знань. Вищі навчальні заклади повинні прагнути включати у свої програми найновіші практичні досягнення. Освіта вчителів повинна бути також предметом наукових досліджень.

У рекомендаціях Європейської комісії також описується вчитель, де за основу взяті три основні орієнтири щодо професії, щодо знань, іншої людини і суспільства. Вчителі повинні вміти:

- працювати зі знаннями, новими технологіями та інформацією;
- працювати з іншими людьми;
- працювати в суспільстві і для суспільства.

Зазначення цих мега-категорій є важливою відправною точкою для проектування педагогічної освіти. Вчитель як особа, що «управляє знаннями», «підтримує розвиток молоді», «допомагає у становленні громадянина», «формує європейців», є одним з ключових елементів опису професії. З впевненістю можна рекомендувати використання вищенаведених принципів і ключових компетенцій вчителів об'єднаної Європи для української педагогіки як на день сьогоднішній, так і на перспективу.

Література:

1. Словник іншомовних слів / Укладачі Л. О. Пустовіт, О. І. Скопенко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, УКВЦ «Рідна мова», 2000. – 1118 с.
2. Словник іншомовних слів, За редакцією О. С. Мельничука, Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії Наук Української РСР (АН УРСР), Київ – 1974.
3. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. Tom 2. G-Łb, Wyd. Żak, Warszawa 2003.
4. Leksykon HRM – podstawowe pojęcia z dziedziny zarządzania zasobami ludzkimi, Kinga Padzie, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2003.
5. З. Ф. Підручна, Теоретичні основи формування професійної компе-

тенції майбутнього перекладача, Вісник Черкаського університету, вип. 139, Серія Педагогічні науки, стор. 101. http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N139/N139p099-104.pdf

6. Цит. за: *Kompetencje kluczowe*, Polskie wydanie: FRSE, Warszawa 2005.

7. *Słownik nowych terminów w praktyce szkolnej*, Elzbieta Goźlińska (red.), Wyd. CODN, Warszawa 1997.

8. Див.: *The Treaty of Lisbon*, http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm

9. Див.: *Kompetencje kluczowe*, Polskie wydanie: FRSE, Warszawa 2005.

10. *Teachers' Professional Development, Europe in international comparison*, Editor: Prof. Jaap Scheerens, University of Twente, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2010, p. 13.

11. Тамже, стор 11.

12. Див.: «Покращення компетенцій в 21 столітті: програма європейського співробітництва в школах», <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0425:FIN:EN:PDF>, стор. 11.

13. *World Declaration on Education For All*, http://www.unesco.org/education/efa/ed_for_all/background/jomtien_declaration.shtml

14. *Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. Education and Training 2010 – The Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms*, http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/principles_en.pdf